

DALMADY GYŐZŐ.

I.

Szelid, egyszerű arcz, melynek kifejezésében nemesség és nyá-jasság tükrözők. Ha az első pillantásra le nem köt is, figyelmesebb nézésre minden bizonynyal megnyer. Mert van benne valami beszé- desség, merengő lelkének egyre rajzolódó álmodozása, van benne va- lami melegség, szerető szívének meg-megeredő kisugározása. Dom- boru homloka, melyen fürte rendesen fölsimítva hajol vissza; eleven szeme, melynek csillaga fiatalos fényvel csillog; mosolygó ajka, me- lyen nem egyszer a csöndes gúny mutatkozik, még inkább emeli a kellemes hatást. Ha pedig beszél s eszményies gondolkozása, hazafias felvillogása megnyilatkozik, a mint a nemzeti érdekek elhanyagolása, a magyar költészet kicsinyellése miatt nem egyszer igaz, és nem egyszer igaztalan panaszra kel: — akkor valóban megszeretjük. Mert panaszának sötét színezése is az ő tiszta meggyőződésére és mély érzésére vall, mely féltékenyen rebeg minden magasztosért. S ha túloz, nem a feltűnés végett, hanem idealismusa következtében cse- lekszi.

Mert Dalmady Győző *idealista*. Az, mint ember; az, mint költő. Nem levegőjáró, ki a megközelíthetetlen ábrándok csillogó, de meddő világában veszne el; hanem a nagy eszmék és magasztos érzések lelkesedett tisztelője és művelője, ki a gyakorlati életet, a tapasztalati földet sohasem téveszti szeme elől. Mint valami józan bölcselő, kinek világnézetében az idealismus és realismus egyesül: a felfogás és alkalmazás körében az eszményiséget és valóságot kibékíteni és összeegyeztetni törekszik.

S valóban, az ő idealismusa nem idegen az empiriától, s az ő empiriája nem rombolja le az idealismust; sőt az érzékeny össze-

ütközések daczára is, melyek olykor-olykor tagadhatatlanul előfordulnak nála, szépen megfér együtt, vagy éppen össze is simul a Harmónia templomában. Gondolkozása, működése, élete összhangzatos: mint költő, ember és tisztviselő ugyanaz. Az *optimismus*, ez a csodás és bűvös tükör, melyet az istenek a választottaknak ajándékolnak, hogy a viharos küzdelem és szaggató szenvedések, a zaklató meghasonlások és megejtő elborulások végtelen válságaitól megoltalmazzák őket, mindég előtte ragyog.

S e tükör a világot az ellentétek kiegyenlítésével, a töredékek kiegészítésével, a maga megnyugtató és vigasztaló rózsafényében szépségnek és jónak mutatja néki. Legfőleg ideig-óráig erős subjectivismusa zavarja meg. Mert subjectiv egészen; mint ember leginkább. Minden dolog, a mi a közre tartozik, a mi akár a haza, akár az irodalom, akár az erkölcs tekintetéből érdekli, úgy érdekli, mintha teljesen az ő dolga volna; mintha diadala vagy veresége teljesen reá háromolna; olyan közvetlenséggel fogja fel és ítéli meg. S jellemének ez az alanyisága nagy szerencséje — nem önmagának, hiszen elég nyugthatatlanság és kedvetlenség érinti miatta, hanem nagy szerencséje annyi ezer és ezer árvának, kiknek anyagi javai fölött a Dalmady érzékeny lelkiismerete őrködik.

Mert Dalmady 1872 óta Pestvármegye árvaszékének elnöke.

II.

A mikor e tisztet elfoglalja, új az elnök, új az intézmény is. Még csak az árva és gyámhatósági felügyelet szervezetére vonatkozó szabályrendelet készült el; a többi, az árvaszéki határozatok és útmutatások egész sora reája vár. Eleinte alkotó és úttörő, ki az árvaszék meggyökeresítésére, hatásának és áldásának termékenyítésére, működése körének és szabatoságának megállapítására szenteli erejét; aztán oltalmazó és megtartó, még pedig annyira figyelmes és annyira dolgozó, hogy az édes övéiről, övéinek érdekeiről sem gondoskodhatik nagyobb szeretettel, féltőbb kíméllettel. Bámulatos emlékező tehetsége vagy inkább lelkiismeretessége következtében ismeri szinte minden egyes árvája bevételeit és kiadásait s ellenőrzi a forintos tételekig. A mi bizony nem könnyű feladat oly megyében, hol már a szervezéskor valami 30,000 vagyonos, 3000 vagyontalan árva ügye bokro-

sodott össze, hol a biztosítandó házak és épületek száma meghaladta a 6000-et, a községbeli árvapénztárok alapja a harmadfél milliót, az ellenőrzés mellett kezelt vagyon értéke a hét milliót, a kétes kölcsönök és követelések összege a félmilliót.

Mennyi gond és dolog járhatott mindezzel, sejtetheti maga az az egyetlen adat, hogy eleinte esztendőnként 10—12,000 beadvány érkezett, most pedig, a jász- és kun-kerületek becsatolása óta 24,000—25,000 érkezik.

S Dalmady mégis mindig helyén, mindig otthon. Az üléseket vezeti, az ügyeket intézi, ellenőrzi; az előadókat meghallgatja és megigazítja: példa e minta-árvaszéken. Nemes példa a kötelesség és hűség teljesítésében; nemes czáfolat az előítéletesség és elfogultság ellen, mintha az igazi költő nem lehetne jó számító, jó tisztviselő. Nem, persze, ha igazi költőnek csak azt tekintjük, ki zaklató vére lobogásai szerint a különösségek és szertelenségek között imbolyog; de igen, ha azt is annak vesszük, ki önmagán és művészetén uralkodva hódol az eszmék vallásának s áldozik a Musáknak. Hiszen az álmatag révedezés és kiszámíthatatlan csapongás nem ellenkezik ugyan a költő jellemével, de nem is elengedhetetlen kiegészítő része egyéniségének. Csak hivatása legyen igaz, igazi költő lesz hivattal vagy hivatal nélkül. Goethe és Arany nagyok, kik a dicsőség és halhatatlanság Pantheionjában Byronnal és Petőfivel foglalnak helyet, noha szilaj szenvedélyök fölemésztő tüzeiben, tüneményes éltök- és végők hirnevelő csodájában nem is osztakoznak. Ám azért nem követeljük, hogy valamennyi költői tehetség rabigába álljon, napi munkában szolgáljon; hadd csatangoljon a maga Pegazusával az isteni szabadság virágos mezején, hadd boldoguljon a maga természete szerint, hisz a mennyi, — annyi kidomborodó egyéniség! Csak azt ne emlegesse, azt ne hánytorgassa senki, sem az író, sem az olvasó közönségben, hogy a hivatal és hivatás összeütközik, hogy valaki már mindjárt nagyobb költő, mihelyest vállá a rendszeres munka terhétől szüzen marad. A hivatás nem vesz a hivattal, a hivatal pedig még nyer. Mert az eszmék embere az eszményiséget oda is elviszi, fenköltebb észszel, nemesebb szívvel, az emberiség és igazság magasabb szeretetével működik.

Im, itt a bizonyíték, — Dalmady Győző. Már elnöki megnyitó beszéde, az új megyei árvaszék első ülésében, fényes levél ez állítás-

ról. Nem hiában kedvence a vas-embernek, Nyáry Pálnak, ki már 1868-ban, mikor a megye a községi árva-pénztárak aggasztó állapotáról tanácskozik, erősen hangoztatja, hogy az árvák pénzeért felelős a törvényhatóság, e pénzekből egy fillérnek sem szabad elveszni, — ékes szóval szabja meg maga és társai számára a programot. Programja — az eszményi feddhetetlenség.

„Nincs hivatalos pálya, — mondja megnyitójában, — mely nagyobb felelősséggel volna összekötve, mint a miénk. Felelősek vagyunk, mint tisztviselők, mint polgárok és mint emberek. A megye, a társadalom és az emberiség együtt ellenőrzi minden lépésünket. De sőt ellenőriznek bennünket az elköltözött apák és anyák lelkei is. Meg kell barátkoznunk a gondolattal, hogy az árvák ügyét a saját érdekeink és ügyeink fölé emeljük és az ügyet föltétlenül szolgáljuk. Csak egy ambíciót ismerhetünk: azt, hogy e nemes szolgálat küzdőterén önzetlenségben, munkásságban és áldozatkészségben egymást megelőzzük. Sem hatalomszó, sem párttekintet, sem egyéni érdek meg nem ingathat törvényes meggyőződésünk követésében. Nem szabad felednünk, hogy az árvaügy a megyei önkormányzat *szemfényve, becsületkérdése, lelkiismerete.*“

Hosszu elnöki pályája, mely ma-holnap két évtizedre terjed, csattanósan igazolja és fényesen beváltja e nemes elveket. Tevékeny és pontos, kinek munkássága nemcsak az ügyek gyors és szabatos elintézésében áll, de az üdvös eszmék megtalálásában és szerencsés megvalósításában is. A vagyontalan árvák nyomorúságának enyhítése, a tűzkár biztosításának általánosítása, a községbeli árvapénztárak megmentése élénken beszél róla.

Dalmady alig ül elnöki székébe, már is felkarolja idealismusánál és humanismusánál fogva a vagyontalan árvák ügyét. A költő és ember egész gyöngédsége megdobog szívében értök. Hiszen ezek az elhagyottak közt is legelhagyottabbak. Nem bizza sorsukat csak arra, ki felruházza a mezők liliumát s vezeti az útlan-bujdosónak nyomát; hanem megmozdítja érdekekben az egész megyét. Gyűjtést indítat a községekben, főként a bizottsági tagok között, mert az árvák a törvényhatóság gyermekei s a törvényhatóságot a bizottsági tagok képviselik. Ezeké a szép és nemes tettek dicsősége a felhívás szerint; de ezeket éri a megfélekedezés és közöny vádja is az árvák elhanyagolása miatt. A megye megérti a felhívást s a vagyontalanok

alapja, mely 1872-ben alig rúg vala 600—700 forintra, ma már meghaladja a 10,000 forintot.

Aztán a vagyonos árvák birtokairól intézkedik. Megpendíti és végrehajtja a tűz ellen való rendszeres biztosítást; s biztosított minden házat vagy épületet, mely akár egészen, akár részleg árva illetősége. Oly eljárás ez, a mi alól nincsen kivétel. S a megyei tűzvétszek statistikája rendszeren azt bizonyítja, hogy a biztosított tulajdonok kiskorú árvák tulajdonai. Így nekik esik legkevesebb károk.

Végre a veszendő pénzek megmentéséről gondoskodik. Az alkotmányos kormány előtt, a Bach és Schmerling idejéből származó kétes kölcsönök és követeléseknek fődözetet szerzett; a községbeli árvapénztárakat, melyek közül nem egy teljesen kimerült s a fizetést nem teljesítette, a megyei középponti árvapénztárba vonatja be s ott kezelteti. S annak daczára, hogy az árva-alapok nem egyszer károsodtak részint magyar bankókban, részint az adósságok behajthatatlansága következtében, senki sem mondhatja, hogy pénzét az utolsó fillérig meg ne kapta volna!

S az ország első megyéjének árvaszéke a költő vezetése alatt minta-intézmény, mert benne az önzetlenség, munkásság és áldozatkészség a szeretet élő és éltető forrásából táplálkozik!

III.

Már most fussunk végig a pályán, melyet Dalmady járt, míg hivatásában és jellemében kiforrt, társadalmi és tisztviselő állásában elismerésre emelkedett.

Született 1836-ban, Koltán, Komárommegyében. Családja régi nemesi család, melynek emlékezete visszanyúlik nemzeti királyaink, az Árpádok koráig, a szerencsétlen III. Endre uralkodásáig. Legalább az első biztos adat az ő idejéből származik. Fészkök Bori, Hontmegyében, a hol lakott és lakik még mai nap is a bori és dalmadi Dalmady-nemzetség, mely a zivataros századok daczára csendesen virágzott. Tagjai közül számos jutott magas állásba, előkelő hivatalba; egyikök pedig Hollós Mátyás kedvence, belső embere volt, miért a világverő fejedelem adomány-levelöket megújította. A nemzeti és lelkiismereti szabadságért nem egyszer harczoltak, mert a magyar alkotmányhoz és protestáns valláshoz szívósan ragaszkodtak. Költőnk

apja is, *Dalmady Sámuel*, Boriból költözött Koltára, hol az elaprózott ősi jószág helyett, mint a b. Nyáry-család tisztje, ennek örökén gazdálkodott. Felesége, Menyhért Ágnes, szölgvényi, esztergommegyei, a katolikus vallást követte. S csak térítvény mellett nyerhette meg. Így lett Győző testvéreivel együtt katolikus.

Gyermeki benyomásai mégis alig fűződnek Koltához, ha csak szülőföldre leghiresebb nevezetessége — a kitünő koltai lencse, meg nem maradt édes emlékezetében. Mert apja a negyvenes évek elején megvált innen s ó-gyallai kis birtokára huzódott.

A mi Győzőnk lelke e festői szép vidéken fejledezett. Nemcsak a gazdag és változatos természet pompája ébresztgette, de a tanítás is elősegítette. Itt, az ó-gyallai falusi iskolában tanulta meg az írást, olvasást, számvetést, meg a latin nyelv elemeit; majd Komáromban és Tatán, a benzések és kegyesrendiek közép-iskolájában folytatta tovább, 1846-tól 1849-ig. Hazafias érzései már ekkor gyúlongottak. A függetlenségi harc dicsősége, a honvédség diadalma, a nemzet lelkesedése a fenséges láng elemi erejével meleget és sugarat hintett az iskola komoly falai közé is: a fiatalságot fellobbantotta. A komáromi vár hosszas vívása, körülötte a csatározások örök megújulása lázban tartotta az egész megyét. Az oktatás megszűnt, az iskola kórházzá alakult; s a diákok még az esztendő bevégezése előtt szállingóztak, ki a nemzeti táborba, ki a szülei hajlék alá. *Dalmady Győző* még gyöngé volt, csak tizenkét esztendő, — haza törekedett, *Kurta-Keszibe*, hová atyja, mint a *Baranyai Gáspár* gazdatisztje költözött. Otthon aggodalom és fájdalom fogadta. Egyfelől a válság miatt, melyhez a haza sorsa közeledett; másfelől a betegség miatt, mely anyjára nehezedett. Mind a két fenyegető bajnak pohara hamar betelt. A függetlenségi harc fenséges tragediája augusztusban véget ért, s a szerető anya szeptemberben kiszenvedett. A mint a holttestet kitették a ravatalra: a kettős veszteség gyásza vette körül.

Az udvaron muszkák, az elnyomó győztes sereg katonái szálásoltak. A búsongó férj, a zokogó öt árva keserves sirása annyira megindította őket, hogy könnyezve sorakoztak ők is a koporsó körül.

Oh, szent és magasztos a fájdalom igaz érzése, mely tisztaságával és ihletésével összeolvasztja a szíveket. Felülemel nyelven, nemzetiségen, valláson és országon, minden földi különbségen és csak azt érezteti velünk, a mi bennünk *ember!*

A mi Győzőnket apja 1850-ben Esztergomba vitte a benzésekhez, 1852-ben pedig Pestre a kegyes-rendiekhez; e két helyen végezte a felgymnasiumot. Már ott, az V-ik osztályban verselgetett s tanára, Haray Victor, jó akarattal buzdította; itt meg, a három utolsó osztályban, a jeles igazgató, Horváth Cyrill vezetése alatt gyorsan haladt. Horváth Cyrill, maga is neves költő és érdemes bölcsész, mint kecskeméti születés, tüzes magyar levén, az elnyomás ama zord évtizedében a fiatalság áldása volt. Az osztályban hetenként tartott felolvasásaival, tanári előadásaival, az irodalmi kísérletek bátorító bírálatával, fejlesztő olvasmányok adogatásával, erős hazafias szellemével ébren tartotta és folyvást élesítette benne a hazafias érzést, a költészet szeretetét s az irodalmi munkálkodást. Rajta volt, mint a költő hálásan ismeri el, hogy a fiatalság megmaradjon magyarnak, lelkesüljön a mult példáin, hittel és bizalommal nézzen a jövőbe, melynek ege oly kivehetetlen borongónak tetszett. Horváth úgy gondolkozott, hogy a honszeretet és irodalomszeretet visszatartja és megmenti ama korcs időben az új nemzedéket az elkorcsosodástól; megőrzi és élkészíti a nemzet sorsának szerencsés fordulatóval a magyarság és műveltség közszolgálatára. S a kibén csak a törekvés megvillant, gyöngéd érdeklődéssel és buzdítással karolta fel. Dalmady Győző, Győry Vilmos, Szokoly Victor, kik költői törekvésben és baráti érzésben összeforrtak, egyenlőképp érezték nemes szive melegét. Mint a magvető hintette lelkökbe az örök eszméket; mint a kertész gondozta és ápolta zsöngé termésöket; mint apa mozdította elő önálló fejlődésöket és föllépésöket. A Dalmady első nyomtatott versének is, melyet jellemzőleg, kegyeletes szívvel az elvesztett anya sírjára font, a *Koszorúnak* közléséről ő gondoskodott. Császár Ferencz az ő ajánlatára vette föl a „*Szilkszói Egyhlapok*“-ba, 1853-ban.

Ettől az időtől fogva Dalmady a magyar lyra állandó munkása lőn s a Császár „*Divat-Csarnok*“-ában meg-megjelent. Úgy, hogy egyetemi hallgató korában, 1854-től 1857-ig társai előtt már megkülönböztető tiszteletben állt. Az előadások még német nyelven folytak, a mi ellen a hazafias fiatalság elmaradással tüntetett. Így a tanulás nem valami különös előmenetellel végződött, de költőnk mégis a szigorlatokat letette, még pedig a legizgalmasabb és legfeszültebb időben, a mikor az olasz háború kitörése s a magyar emigráció felszabadító törekvése a nemzet szívét várakozásokkal és reményekkel

borította el, 1859-ben meg 1860-ban, mikor a hajnal virradt: a nemzet ébredezett s a fiatalság nyugtalanzkodott. A levegő megtelt egyszerre villanyossággal, megtelt éltető erővel, mint gazdagon fakadó tavaszon illattal és fűszerrel. Az ér dagadt, a szív lázasan dobogott, a lélek magasan röpült. Kitisztult felettünk. S mint unalmas, hosszú beborulás után, ragyogó kéikkel mosolygott le reánk az ég: s benne mosolygott az egész jobb jövő!

Úgy tetszett, hogy a gonosz tiz esztendő lidérczes nyomásából feltámadunk, hogy a szabadabb szél újra szabad lobogónkat lengeti, hogy a lomha Idő kereke meglendül és rohanva perdül megint, hogy a nemzeti szabadság és nemzeti dicsőség éveibe fordul vissza, s a multat a jövővel ragyogó sugárba fonni jönnek a mieink!

Dalmady ott tüntetett a fiatalság élén. Vezére, kedvence, költője lőn, énekelve az ébredésről, feltámadásról, a száműzött bujdosók hazatéréséről. Ifjonti hittel, lobbanó tűzzel csendült dala, hű visszahangjaként ama futósó fellángolásnak, mely az újabb nemzedéket, kivált a nőket, hirtelen elkapta. Reményeik, örömeik, álmaik az ő dalaiban szóltak s a népszerűség országszerte meghordozta nevét.

Hazafias dalai miatt kedvelte és szerette meg Nyáry Pál is, Pestmegye egykori híres alispánja. S az ő vonzalma életében fordulatot képez. Az októberi diploma következtében a megyék helyreállítása s a tisztikar választása volt épp küszöbön. Nyáry megismerkedett a fiatal költővel s felszólította, hogy vállalja el a megyei aljegyzőséget. „Nem lehet — felelt ez szerényen — sem ismeretségem a megyében, sem képességem oly fontos állásra, melyet csak névről ismerek.“ Nyáry nevetett nyilatkozatán s azzal fenyegette, hogy majd lesz még főjegyző és alispán is; s egész befolyásával izgatott mellette. Beszélt a főispánnal, a hangadó emberekkel; így lőn Dalmady minden ismeretség és összeköttetés nélkül az ország első megyéjében, annyi előkelő és uralkodó család féltett örökében, 1861 elején előbb tiszteletbeli, majd rendes aljegyző.

A megyék azonban nem az októberi diploma és annak szellemében fogant főispáni útasítás, hanem az 1848-iki törvények szerint szervezkedtek, miért a hatalom csakhamar szuronynyal kergette szét. Az aljegyzőség egyelőre már szeptemberben beveződött.

Nyáry Pál vonzalma megmaradt. Jó akarata, pártfogása, barátsága iránta nőttön növekedett. A költő is mély bensőséggel és sze-

retettel ragaszkodott hozzája; s nem múló büszkesége, hogy e feddhetetlen jellem kevéssel halála előtt azt mondta: mikép sokat megbánhat abból, a mit tett; csak azt nem, hogy költönket pártolta. S a mikor a vas-ember a saját ítéletének súlya alatt összeroskadt, Dalmady az igazi részvét melegével két költeményében is megsiratta, majd siremlékének ünnepélyes leleplezése alkalmával a nyáregyházi temetőben megyéje megbízásából megható emlékbeszédet tartott felette.

A rövid alkotmányosságot a Schmerling-kormányzat váltotta fel. Dalmady a nemzettel egyetemben a törvényesség lobogója alá visszavonult és Csehíbe tért, Komárommegyébe, a hol az idő szerint édes atyja lakott. Ügyvédi vizsgálataira készült, melyeket 1862-ben sikerrel lerakott.

A következő esztendőket 1866-ig, részint otthon töltötte, az erdőkoszorus csehi völgyben, szerelemről ábrándozva és ábrándozva dalolva, részint Szirákon, gróf Degenfeld Lajos mellett, jogi és államtudományi leczkéket adva, részint Pesten, ügyvédi irodában dolgozva s a költészet művelésében szorgoskodva. Mind a mellett a megyének is áldozott. 1865 végén, mikor a király az országgyűlést újra összehívta, a középponti választmány buzgó és önfeláldozó jegyzője lett, a legosztatlanabb elismerés között.

Már országos hire-neve volt; munkakedve és ereje, megbízhatósága és szorgalma fényesen bebizonyult; nem csoda, ha rendes állásra vágyakozott. Éppen ekkor alakult a „Pesti biztosító intézet“. Szeretett volna levelező osztályába lépni, mert az ügyvédi gyakorlat érző szívével ellenkezett. A mint egyik jeles zenetudósunknál kellett egyszer végrehajtást foganatosítania és a zongorát lefoglalnia: végképp elidegenedett tőle. Fölkereste hát Weisz Bernátot, a mint maga beszéli, fölvilágosításért, miként juthatna be az új intézet tisztikarába. „Mi haszna adnék Önnek felvilágosítást, válaszolt ez, Ön ott nem fogja magát feltalálni. Ön költő, az intézetnek pedig szakemberekre van szüksége. Álljon el szándékától“.

Imhol a különbség Nyáry Pál és Weisz Bernát között!

Most Hajós József, a pesti hazai első takarékpénztár elnöke hívta meg Dalmadynt a titkári hivatalba; s itt az ő szeretetreméltó egyénisége, képzettsége és pontossága által mihamar annyira kivált, hogy az intézet legjobb erőihez tartozott.

De beköszöntött 1867. A nemzet sorsa jobbra fordult. A ma-

gyar alkotmány teljes visszaállítása közelgett. Nyáry érte jött, költőjeért és Dalmady minden kecsegtetés és marasztalás daczára megvált a takarékpénztártól, őszinte hálával kebelében.

Hivatal, dicsőség, boldogság egyszerre érte most. Pestmegye megválasztotta első aljegyzőnek főjegyző czimmel, a *Kisfaludy-Társaság* tagjai koszorújába fűzte a lantos költészet terén szerzett érdemeiért; végre megházasodott; a tassi Hajós Menyhért szép leányával kötött örök frigyet.

Megyéje megbecsülte, gyorsan fölemelte. 1870-ben főjegyző, 1872-ben már árvaszéki elnök. Azóta négy tisztújítás erősítette meg, mindig egyhangú felkiáltással.

A kormány állással, egyik-másik kerület képviselőséggel ismételve megkinálta; de nem vágyik el. Jobban szereti a munkás és áldó csöndet, mint a hivságos és tüntető zajt. A politikai pártok hangjának élessége, szenvedélyének salakossága az ő gyöngéd érzéseit még nyugalmas réve távlatából is bántja; közel még inkább zavarná. Az ő lelkének eszménye és törekvése — a *harmonia*. Igen, az; úgy az életben, mint a költészetben.

IV.

Dalmady Győző költészete — az egyezményes bölcelet hajtása. S a ki helyesen akarja felfogni és megítélni, annak ismernie kell ezt a bölceletet. Legalább sarkelveiben, mert a költő gondolkozása ezt tükrözi vissza.

Nos, hát micsoda bölcelet ez? Hazai találmány egészen, de francia mintára, mely a negyvenes, még inkább ötvenes években élénk érdeklődést és forrangást idéz elő. Kútfeje a magyar bölceleteti irodalomnak az a minden esetre szép, de meddő czélja, hogy magyar bölceletet alkosson; olyant, mely a magyar jellemet, természetet, életet veszi irányadónak, mely a magyar Geniussal, ész-járással, szükséglettel összehangzik, mely nyílt, világos és tiszta, minő Hetényi szerint a francia, vagy hajdan a hellén. A magyarnak nem kell tolmács, mondja a példaszó; a francziának is ilyen elve van: ce n'est pas clair, ce n'est pas français. A hellenek sem túrték a homályosságot, sem az életben, sem a bölcselésben. Hetényi azért, mint a ki e nemzeti mozgalomnak fő vezetője s az egyezményes bölcelet elveinek legkövetkezetesebb hir-

detője, a hellén bölcelet arany korába fordul vissza, hogy ott találja meg az alapot, melyen a Magyar Parthenont, a mint rendszerét nevezni, fölépíthesse.

Az ő példánya — *Sokrates*, ki Anaxagorassal együtt elismeri, hogy a világ összhangjának és szépségének alapja az egy, örök és végetlen észben rejlik, de már nem a természetet, az eget és földet vizsgálja, nem az ő rendjök, czélszerűségek és szépségek foglalja el, hanem az ember, annak erkölcsi élete, minél fogva maga-megismerésre tanít. Egyéniségünk, tehetségeink, fogyatkozásaink, erényeink és hibáink tisztázása — rendeltetésünk és kötelességünk: hogy tudjuk, mi szépíti meg és rutítja el az erkölcsi életet. Mert Sokrates az ember életében is a törvényszerűséget és összhangot keresi és találja meg, úgy az észben, mint a szívben. S azt követeli, a tudni-vágyat a kalokagathonnak, a szép és erényes élet vágyának rendelve alá.

Mihelyest a bölcelet letér ez irányról, eltéved. A merő idealismus, a nyers sensualismus, a ködlő mysticismus, az ingadozó desultorismus, s minden egyéb hangzatos és tudós ismus, — félrecepás, úttalan bolyongás, mely nem egyszer kies, sőt fenséges vidékeken vihet át, de a Hetényi állítása szerint az igazi földre el nem vezet.

S hol ez az igazi föld? Ott, a hol az életbölcsesség uralkodik, az élet megszépítésére, összhangjára és boldogságára vezető tudomány, az egyetememes harmonismus tanítása.

A harmonismus arra int, arra nevel, hogy arányosan míveljük és használjuk szellemi tehetségeinket. Mert a mily fonákság lenne, ha akár szemünket, akár fülünket, akár szaglásunkat, akár izlésünket, akár tapintásunkat elmellőznők egészen: épp oly fonákságot követnénk el, ha bármely szellemi tehetségünket a többi mellett elnyomnók. Sokrates példájára képezzünk előbb embert, csak azután polgárt, akkor oly férfaink lesznek, a kik nagyok mind a csatamezőn, mint Epaminondas és Xenophon; mind a szószéken, mint Demosthenes és Cicero; mind a közhivatalban, mint Phocion, Aristides; mind a költészetben és tudományban, mint Euripides, Menander és Cato, Hellas és Latium egykori dicsőségei.

Valóban, az igazi bölcelet tárgya — az ember, az emberrel az élet; az élet megszépítése, az összhang és boldogság megalapítása.

Ez a törvény és próféták: a bölcelet ne-továbbja, a bölcelet

ideálja. Mert az élet oly roppant eszme, mely átöleli az egész világot, különböző kinyilatkozásában: mint emberiségi, társadalmi, nemzeti, egyéni, érzéki, erkölcsi és szellemi élet. S a fő tudományoknak az élet eszméjére nézve kell szolgálniok. Mit akar a theolog? Örök életet. Mit a jogász? Törvény-biztosította életet. Mit az orvos? Egészséges életet. Mit a közgazda? Vagyonos életet. Mindenik az életet tartja szeme előtt.

Az élet ama sark és tengely, mely körül kell forognia a bölcséletnek is, különben révedezik. Szépítése pedig nemcsak az ember felsőbb, szellemi és erkölcsi, de alsóbb, anyagi és testi életére is kiterjeszkedik, mert teljes összhang, teljes harmonia csak úgy lehet életében. Mert az összhang épp oly roppant eszme, mint maga az élet. Világtörvény ez, mely fentartója a végtelen sphaeráknak, éltezője a parányi lényeknek. Kulcsa a mindenségnek, rendező elve a porszemnek és a napnak, összeegyeztetője a léleknek és testnek, kiegyenlítője minden ellentétnek, megnesemesítője az emberi és nemzeti életnek. Mert szép, ha a nemzet iparos és gazdag, mint az angol; szép, ha tudományos és műszerető, mint a hellén; szép, ha hatalmas és világbiró, mint a római; szép, ha szabad és független, mint az éjszak-amerikai; de mégis a nemzeti élet üdve és szépsége mindezek egyesítésében rejlik.

Az egyesítő egyezmény pedig, a harmonia harmonisans, az ész, a mi az embert minden egyéb teremtéstől megkülönbözteti; a mi egyesít eszményit és valót, eszmeit és tapasztalatit, egyetemest és egyénit, összetettét és részletet.

Ez a philosophia éppen azért viseli a Parthenon nevet, mert már a hellenek, a Charisok növendékei, a természetes és eszményi kiegyenlítésével, a szélsőségek bölcs kibékítésével, s a szögletességek és darabosságok kerülésével, szóval az egyesítő derűs észszel fénylettek, Pallásban személyesítették meg a világot teremtő és rendező észet; s benne, Hetényi szerint is, mind az észnek, mind a bölcseségnek fenséges ideálja egyesül.

S rendszerének fő tényezője: — a *parthenismus*. Pallas a rege szerint annyira tiszta volt, hogy a midőn fürdőbe ment, elfordult a saját teste megpillantásától; — a parthenismus ennél fogva nem egyéb, mint élettisztaság. Miben nyilatkozik ez? Az ismeret tisztaságában először, ha tudniillik minél tisztább eszméket és fogalmakat igyekszünk szerezni istenről, lélekről, erényről, jogról, méltányosság-

ról, szabadságról, vallásról, társadalomról; mik aztán úgy összhangzanak, mint zenében a tiszta hangok. Az érzés tisztaságában másodszor, mert az erkölcsi összhang és tisztaság az életbölcseleg kiegészítő része, fentartó törvénye, mely arra törekszik, hogy csak tiszta és szellemi gyönyörök után áhitozzunk, cselekvényeinkben tiszta indítékot kövessünk, az erényt csupán magáért szeressük, a hazafiság és barátság oltárán szívünkben tiszta lángok égjenek. Az ízlés tisztaságában harmadszor, mely a fejlett és művelt szép-érzéken alapszik s arra ösztönöz bennünket, hogy csak az eszmék, fogalmak, elvek, érzelmek s alkotások szépsége és fensége melegitse és töltsse el lelkünket!

Ime, az egyezményes bölcelet eredménye: a *biokalianak*, élet-szépítésnek módja, az élet összhangjának és boldogságának eszköze az Igaz, Jó és Szép szentháromságának megvalósításában! S a megvalósítás hathatós tényezője: az ész derűje és elvek hűsége.

Ez a bölcelet Hetényi szerint nemcsak tanítja az összhangot, de önmagában fogatosítja is. Összhangban van önmagával, összhangban a vallással, mint az emberi élet legelső szépítőjével és nemesítőjével. A vallásnak tanai, a mint Keleten, a héber nemzet között kifejlődtek, a Magyar Parthenon oktatásaként méltán tekinthetők isteni kinyilatkoztatásnak. Mert isten, ember, szabadság, menyország leirhatatlan fenségben tűnnek itt elő; s a hit, isten és a lélek halhatatlanságának hite záloga emberi méltóságunknak, polgárosítója nemünknek, az emberi ész dicsősége, a társadalom kapcsa, az élet vigasztalója és szépítője és nagyítás nélkül a bölcseség betetőzése.

A harmonismus így emeli a földi életet s készíti elő a mennyei életet; köti össze a földet az éggel, a múlandóságot a menyországgal, — a legjózanabb empirismust a legragyogóbb idealismussal!

V.

Mai költőink között alig akad egy is, kiben az egyszerűség a közvetlenséggel, a gyöngédség, a természetességgel oly vonzó összhangba olvadna, mint Dalmady Győzőben. Nem csiszolgtatja, nem czifrázza, nem cziczomázza dalait; úgy zengi keresetlenül és mesterkéletlenül, mint a pacsirta, mely kis szívének belső szükségéből csicsereg. S dala olyan is, mint a pacsirta éneke: eleven, könnyű, vidám.

Igazi fogékony és gyűlékony kedély, ki örökké pezsdül-zendül, örökkön libeg-lobog! A mozgalmas élet minden vonatkozása, viszonya, baja; a változó természet minden képe, tüneménye, hangja, a csapongó képzelem minden fölvilanása, játéka, szeszélye; a zajduló érzelem minden nyugtalansága, eltelése, megáradása felhangolja — s ő egyszerre kidalolja. Egyszerre, sőt nem egyszer elsietve. Mert bizony nem egyszer úgy tetszik, hogy Dalmady nem várja meg, vagy nem bírja, vagy nem akarja megvárni, a míg fölgerjedése, sovárgása, vágya *egészen* kifejlik, ötlete, gondolata, eszméje *művészileg* kikerekedik; hanem mindjárt szülemzése ihletében, leleménye pillanatában megragadja és megírja. Tagadhatatlanul ez valami üdeséget és őszinteséget kölcsönöz költészetének; de tagadhatatlanul itt-ott pongyolaságot és szegényességet is, mely főleg a nyelvében mutatkozik. Úgy, hogy ő inkább a gondolatok és érzések fölfogásában, mint azok kifejezésében költő; sőt azt mondhatjuk, hogy inkább verseinek belső szerkezetében, mint külső köntcsében lüktet az erő, lüktet a rythmus. Éppen azért, mikor először halljuk, nem búvöl el; de minél többször találkozunk véle, figyelünk énekére, annál édesebb egyszerű és igaz hangja, melynek hallására szívünk melegséggel és megelégedéssel telik el, noha akárhányszor bája alig egyéb, mint a természetesség bája.

Ám ez a természetesség mindég őszinte, mert Dalmady, mintha csak a Vachott Sándor költői utasítása szerint járna el, — *szívből* veszi a szót és szívhez talál. Megesik rajta, hogy érzése nem mély, de érzés mégis; eszméje nem magas, de legalább fölér egy gondolat-tal, egy ötlettel. S az érzés az eszmével mindig összhangban fejlődik.

Dalainak összhangja lelkének és szívének összhangjából ered. Mert lelke nem csapong a végtelenség hideg távolában, szíve nem forrong a szenvedélyek érzéki lázában: mind a kettő megmarad az ember nemes és tisztult világában. Ennél fogva meghasonlások, kétségbeesések, válságok, a pessimismus elboruló és megrázó kitérései, az önzés és megadás megkisértő viharai nála nem tombolnak; az ő költészete nem izgat és nem zaklat, csöndes és derűs szemhatára, melyen olykor meg-megjelenik a felhő, sőt egy kis vihar vagy zivatar is támad, de csakhamar megenyhül és kiragyog, a béke szívárványa borul föléje. Ha csalódott, újra bizik; ha kételkedet, újra hisz. A bizalomnak és hitnek kimeríthetetlen forrása buzog benne.

Hiszen az élet összhangjára és boldogságára törekszik; ez a törekvése nem lehet csak külső behatás visszaverődése, nem lehet csak merő elmélet következése; sőt a költő egyéniségének, természetének velejében rejlik, legeredetibb és legkifejezőbb tulajdonsága az. Éppen azért találkozunk gondolkozása az egyezményes bölcsesettel, éppen azért tükröződhetnek vissza ennek sarkelvei az ő költészetében; gondolkozására e bölcsélet tanulmányozása úgy hatott, mint eső és sugár a növényre: megéledett, megérlelődött, kihajtott tőle!

Dalmady az összhangot és boldogságot eleinte a *szerelemben* keresi. S az első szerelem mély és szent érzése egészen eltölti: költészete gyorsan fölemelkedik és meggazdagodik. Szinben, hangban, eszmében, érzésben változatosságot és elevenséget kap. De érdekes és különös, hogy ez a szerelem a szenvedély legszilajabb lobogása mellett is mindig mint valami ábránd, s nem mint igazi valóság mutatkozik. A vér, ez a sodró örvény, el nem kapja magával. Mi okozza? Talán a költő eszményisége, mely pályája első évtizedében még fiatalosabb; talán az egyezményes bölcsélet tanítása, mely a szellemi gyönyöröket magasztalja; vagy mind a kettő együtt. Annyi bizonyos, hogy e szerelem támadásában és kiadásában az első összeköztetésig nem az *érzékelésből* táplálkozik. A leányka, e szerelemnek eszménye, alig tizenhat éves, a ki csak mosolyogni tud; a költő előtt angyal, édes szelidséggel, liliom tisztasággal, a ki körül tisztább a lég, s megtisztul az ember. Szerelme menyország, szava kijelentés és a költő hódolata — imádás. Mintha nem is a földön járna; lába alatt elvész a tájék! Mintha nem emberileg érezne, érzéséből elvész az érzékiség. Az ő érzése nem a szív, hanem a lélek szerelme, örökkévalónak is csak azért tartja, mert:

A szerelem a lélekben terem,
És a lélek nem hal meg sohasem.

S mégis, csakhamar meggyőződik, hogy nem örökkévaló, hogy meghal biz az, noha hosszas vesződés és vívódás után, de kétségtelenül meghal vég-elgyengülésben. A leányka csalfa és gyarló, ki a legszentebb és legigazabb érzellemmel csak játszott, a miért a költő annyira elborul, mint sem előbb, sem utóbb soha többé; hogy bántja minden s meg nem érti, hogy lehet az ég oly kék, a sugár oly meleg, a halom oly zöld, a gyerek oly játékos; ő pedig oly kifakadó és po-

kolravaló! Már a tépelődés utolsó szakasza a magaelítélésben enyhületet és fordulatot jelent. A komor képek elszállnak, a csüggedés és zúgolódás oszlik, s a föltrebbenő lélek előtt a nehézkedő ködön újra áttör és felragyog az élet célja: az összhang és boldogság. Megcsattanó hangon hirdeti, hogy még nem esik a kétségbe, hogy még vár a boldogságra; bízik a jó győzelmében és az örök igazságban.

Valahol egy bús szív létez:
 Bizik, reméll, hisz mindnyája,
 Nem vakeset, óh törvény ez,
 Mely ekképpen szól az észhez:
Van jogunk a boldogságra!

Ime, eszményiség és vallásosság így egyesül felfogásában; éppen a hogy a harmonismus rendszere összefoglalja. Szerelmének jellemzésében valahányszor nagyot és szépet akar mondani, mindannyiszor a vallás alkotó elemeihez, képiró fogalmaihoz folyamodik. Isten és ég, angyal és menyország, lélek és halhatatlanság, szent és imádság épp oly gyakran kerül dalába, mint szerelem és szív, leány és érzés, remény és üdv, sugár és harmat. S ez elemek, é fogalmak nemcsak külső díszítésül szolgálnak nála, de szerves hajtások, élő hitének megnyilatkozásai: példa *Mária-cultusa*.

A Mária-hit költőisége, a földi nő megdicsőülése és mennyei körbe emelése a vallásos képzelemnek leggyöngédebb és legbájosabb virága. Az asszony szeplőtlensége és az anya magasztossága egyesül s ez alkotó színek összehatásából a maga megigéző eszményi fényességében ragyog elő a Mária-kép, inkább isteni, mint emberi jelenség. S bármi legyen hitünk tanítása vallásbeli jelentőségéről, azt nem vitathatjuk el, hogy hatalmas és fenséges éltetője a rajongásnak és ihletésnek, a festői és költői alkotásnak. S mai világi költőink között nincs egy is, kí e cultuson oly szeretettel csüngne, mint ő; ha neha *Váradí Antal*, kire még e cultus eszményisége hat; s *Rudnyánszky Gyula*, ki már a kelmeiséget találja meg benne. Dalmady, a protestans Dalmadyak sarja, a rajongó hívő és rajongó költő melegségével gondol a boldogságos szűz képére; s nevét pár költeményébe meglepő hatással vonja bele. Az a dala, mely *Ő és az estharang* czimmal a belső kedély-élet fellobbanó érzéseit, és a külső természet felvillanó képeit oly sikerült összhangba foglalja, három utolsó versszakában az óda lendületével emelkedik; az pedig, a mely kedvese

nevéről zeng, merő hév és lobogás. A Mária-névre vallásos áhítatának egész lángja föllövell és sugárfénybe köríti eszményképét is. Hisz a mi jót, édeset ember fölfedezett: e névben benne van. S ezt szívja be a levegővel, a tekintetével, mert teli van vele ég és föld. S a mint kedvesének alakja naplementekor feltűnik, mindenki ama fényes lényre emlékszik:

Kit oly sokszor keresett fel a kín
A templom falain!

S láttára ég és föld megtéved; a hogy az estharang megcsendül, mindenütt megered az ima: „Üdvöz légy Mária!”

Ki nem érzi mégis, hogy ez a vallásosság se nem jámbor szenteskedés, se nem célzatos szenvelgés; még kevésbbé köntös, afféle egyenruha, melyet mások megszabása szerint magára öltött volna. Belső összhangban áll kedélyével, belső összhangban világnézletével. S költészetében nem a vallási, hanem vallásában a költői érvényesül. Mind a Mária-kép, mind a többi vallásos elem alkalmazása a költői célznak, a *szépnek* megalkotására irányul; ennek pedig nem kell sem isten, sem angyal, sem bármilyen vallásos adalék, mert a szent és szép lényegesen különbözik. A mi szent, még nem szép; s a mi szép, még nem szent; sőt ellenkező is lehet. Ám a Dalmady kedvencz bölcsészetében, valamint költészetében csak az az aesthetikai szép, a mi egyszersmind ethikai szép is; s inkább hibázik az aesthetikai, mint az ethikai törvények ellen. Nincs is összes dalai közt olyan, melynek akár érzése, akár gondolata az erkölcsiséggel összeütköznék; ellenben olyan fölös számmal található, mely tartalmi szárazsága vagy alaki gyarlósága miatt az aesthetikai szép színvonalára el nem ér. Ugy, hogy ha szép és jó közt kell választani, költőnk mindenesetre megkísérti összhangba hozásukat; de kísérlete meghiusultának esetében okvetlenül a *szépet* fogja feláldozni a *jónak*.

Miért? Mivel törekvése az élet megszépítésére, annak összhangja és boldogsága keresésében, inkább függ az erkölcsi elvek, mint a szépészeti szabályok követésétől; s Dalmady ezt az igazságot teljesen elismeri. Abban a versében, melylyel a *boribeli ősi házat* megénekli, határozott és férfias erővel, de minden sajátos és költői szín nélkül jelenti ki:

„Odaadom jónévért, hirért
A földi javakat,

És a sirnak békéje sem kell
Bűn s gyalázat alatt!¹⁴

S e tételes kijelentése úgy tekinthető, mint vezérelve, mint éltének és működésének szabályozója, mint az összhang és boldogság fentartó alapja. Kétségtelenül helyes elv, de ethikai és nem aesthetikai; az embernek és polgárnak becsületére válik, de a költőnek egyenes célja nem lehet. A költő sem véthet ellene, mert az erkölcsi rossz előfordulhat nála, de benne soha; nála is csak annyiban, a mennyiben az erkölcsi jó előmozdítására hat, mint az aesthetikai rútt az aesthetikai szép kiemelésére. Ha mégis a Dalmady költészetében nagyobb jelentősége és hatása mutatkozik, az mindenesetre hátránya, mert az erkölcsi elvek egyetemessége és józansága a lyra egyéni hangjából és üde színéből sokat elvesz.

Valóban a költőnek célja — nem annyira az *élet* szépsége, mint inkább a *mű* szépsége, az élet összhangjával vagy összhangja nélkül, boldogan vagy boldogtalanul. Persze, sokkal szerencsésebb, a ki, mint Dalmady, az összhangot és boldogságot a házasságban megtalálja; a ki az első csalódásából könnyen kiépül s új szerelmében üdvözülni. Az ő szive, bár a sebben még vonaglik, hamar begyógyul, szerelme kivirágzik, kihajt újra. Szenvedélye nem olyan viharos, mint az első; de épp oly mély és igaz, sőt talán, mert nyugodtabb, mélyebb is, s mert rendületlenebb, igazabb is. Eszményképe nem tűnő ábránd: édes valóság; előbb arája, aztán felesége. A költő nem ígér neki csillogást, de csöndet és békét, kicsi kunyhóval, távoli harangszóval, mert teljes őszinteséggel vallja és állítja:

Oda tartozom én, oda,
Hol az egyszerűség lakik.

Hiszen ott a bejárás a menyországba! S a nő méltó szívére, megérti és meg nem hántja: azért a megilletődésig, leborulásig és könyvezésig szereti.

Dalmady ettől az időtől fogva a boldogság költője, a családi élet és családi tűzhely magasztalója. Előbb szerelem, most szeretet zeng húrjain: szeretet a család, a barát, a közjő, a nemzet és haza iránt.

SZÉCHY KÁROLY.

(Folytatása a jövő füzetben.)